

Jogtörténeti
Értekezések 50.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 50.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

MEZEY BARNA (szerk.)

Kölcsönhatások
Európa és Magyarország
a jogtörténelem sodrásában

Gondolat Kiadó • Budapest, 2021

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 50.

A kötet az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat tagjaként
az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén működő
MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport programja keretében jelenik meg.
mtajogtortenet.elte.hu

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2021

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado

A kiadásért felel Bácskai István
Borítót tervezte Pintér László
Tördelő Jeszenszky Katalin

ISBN 978-963-556-204-6
ISSN 0134-0026

TARTALOM

REVÉSZ T. MIHÁLY Jubileumi köszöntő	9
A. GERGELY ANDRÁS A jogi néprajz és jogantropológia hatása a társadalomtudományokra	15
ANTAL TAMÁS Párhuzamos intézmények az angol és a magyar esküdtszék történetéből	22
BALOGH ELEMÉR Az egyházi bíraskodás fő kérdései a középkori Európában	32
BALOGH JUDIT A motívumok szerepe a Csemegi-kódex reformterveiben – átvétel vagy önálló jogalkotás?	40
BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET Örökösödési jog és gyakorlat a Jászkun kerületben 1745 után	52
BATÓ SZILVIA „...azt néki büntethető cselekvényül betudni lehessen...” Adalékok Csatskó Imre tervezetének bűnösségi koncepciójához	62
BEKE-MARTOS JUDIT Az elfeledett (alkotmányos) dokumentum: az 1787-es Northwest Ordinance	70
BÓDINÉ BELIZNAI KINGA A bírói fegyelmi felelősség szabályozása a 19. századi Európában	78

DELACASSE KRISZTINA A család és a hamisítás elhatárolási nehézségeinek előzményei a 19. századi magyar büntetőjogi kodifikáció fényében	87
DOMANICZKY ENDRE Adalékok az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport történetéhez	95
FREY DÓRA Etnikum és állampolgárság összefüggése – a magyar szabályozás története nemzetközi kontextusban	100
GOSZTONYI GERGELY A közösségi média felelősségi kérdéseinek korai szabályozása az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban	111
HEIL KRISTÓF MIHÁLY Adalékok a magyar borkereskedelem történetéhez. Törvényjavaslatok és tervezetek a 18–19. század fordulóján és a reformkor elején	120
HOMOKI-NAGY MÁRIA A nemesi magánjog szabályainak tovább élése a neoabszolutizmus idején	130
JANY JÁNOS René David Etiópiában, avagy a jogi modernizáció eltérő mintái	141
KARÁCSONY ANDRÁS Szuverenitás – jogállam – joguralom	149
KÉPES GYÖRGY A magyar kereskedelmi jogi kodifikáció előtörténete 1792-ig	159
KÉPESSY IMRE Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásának egy elfeledett mozzanata	167
LEHOTAY VERONIKA Példa vagy ellenpélda? Német hatások a két világháború közötti magyar büntetőjogra	175
MÁTHÉ GÁBOR A jogtörténetről	184

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN

Anyakönyvezés térben és időben: az állami anyakönyvezés bevezetése és építészeti hatásai a dualizmus korában 193

MEZEY BARNA

„Liberális szó illiberális tettek mellett elenyészik”
– A börtönügyi javaslat az 1843–1844. évi országgyűlés kerületi ülésin 205

NAGY JANKA TEODÓRA

Az európai jogszokáskutatás kultúrtörténeti mintázatai és kaukázusi kapcsolatai: az oszét „élő és gyakorolt jogszokásokról” (Forrásközlés: az alán [oszét] etikai kódex) 220

NAGY NOÉMI

A nemzetiségi egyenjogúság színe és fonákja a ciszlajtán koronatarományok oktatási rendszereiben 237

PÁLVÖLGYI BALÁZS

Divergencia vagy aszinkronitás?
A kivándorlás osztrák és magyar szabályozásának útjai, 1867–1914 246

PANDULA ATTILA

Pálffy Pál (IV.) nádor mortuáriuma 254

PAP ANDRÁS LÁSZLÓ

„Nemzetiségi” és „kisebbségi” fogalmi konstrukciók az 1868. évi XLIV. törvényben 260

PÉTERVÁRI MÁTÉ

A kereskedelmi csőd a második magyar csődtörvényben 271

PETRASOVSKY ANNA

A *ius resistendi*, az ellenállás jogának megítélése a 19. századi természetjogi magyar jogirodalomban 282

RIGÓ BALÁZS

A *Liber Vagatorum* és a világi szegényügyi igazgatás kezdetei Strasbourgban (1509–1523)
– Szatíra a koldulásról a reformáció előestéjén 293

SZABÓ ISTVÁN	
Néhány vitapont a történeti alkotmány hatályos közjogunkba történő elhelyezéséről	301
SZABÓ SZILÁRD	
Az Osztrák–Magyar Monarchia fogalom előzményei, kialakulása és jelentése	309
SZÉPVÖLGYI ENIKŐ	
Gondolatok az állami gyermekvédelemről szóló törvénycikkek 120. évfordulójára	316
VARGA CSABA	
A jog mint elméleti és történeti kutatások tárgya	324
VERESS EMŐD	
A szovjet típusú diktatúrák államosításai Kelet-Közép-Európában: értelmezési keretek	332
ZINNER TIBOR	
Adalékok az igazságügyi tárca fegyelmi bizottságának történetéhez, 1957–1962	351
Jogtörténeti Értekezések	359

Balogh Elemér*

AZ EGYHÁZI BÍRÁSKODÁS FŐ KÉRDÉSEI A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN

Előjáróban szeretném rögzíteni, hogy a középkori Európa fogalmán e téma szempontjából az ún. latin Európát értem, amely a Róma által szervezett egyházi keretekbe rendezett országok összessége volt. Figyelemre méltó tény, hogy jogföldrajzi tekintetben északi és déli régiókra tagolódott. A korabeli szóhasználat ezt leggyakrabban az Alpoktól délre és északra elterülő pozíciókra utalással definiálta. Egyértelmű, hogy ez az antik római birodalomhoz és annak jogi kultúrájához való tartós viszonyulás kifejeződése volt. Az ún. latin Európának, vagyis a római egyház által szervezetileg is uralt területeknek északon a skandináv országok, délen Szicília, nyugaton az ír szigetek, keleten pedig a magyar és a lengyel királyság alkották a határait. Ezen belül nyugatról kelet felé haladva természetesen az általános fejlettségi viszonyok tapinthatók voltak, de éppen az egyházszerkezet bíráskodási mechanizmusa a legjobb bizonyossága annak, hogy kategorikus és szignifikáns különbségek Európa keleti és nyugati országai között nem alakultak ki. Itt, ennek a térségnek kelet-középső szegmensében is az általános európai intézményeket találjuk, persze sok helyi specialitással. Rövidke tanulmányomban két fő kérdést, az egyházmegyei bíráskodás karakterét, valamint az egyház bíráskodási kiváltságát (*privilegium fori*) vizsgálom.

Az észak–déli osztat leginkább az egyházmegyei bíróságot vezető tisztviselő státuszának különbözőségében ragadható meg. Míg északon az *officialis*, délen a *vicarius* vezette az egyházmegyei fórumot.¹ Ez az eltérés

* Balogh Elemér PhD, tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék.

¹ Ide sorolható a szakirodalom közlései nyomán Spanyolország és Portugália is. Vö. GARCIA Y GARCIA, Antonio: Las constituciones des Concilio lagatino de Valladolid (1322). In BRANDMÜLLER, Walter – IMMENKÖTTER, Herbert – ISERLOH, Erwin (Hrsg.): *Ecclesia Militans. Studien zur*

természetesen nem csupán terminológiai kérdés volt; a különböző megnevezések mögött némileg eltérő hatásköröket is felfedezhetünk. Míg az *officialis* tisztségét laikus is betölthette, a *vicarius* szabály szerint klerikus kellett, hogy legyen, így hatásköreik már ezen az alapon is jelentősen különböztek. Általánosságban kijelenthető, hogy az északi országok az officiális, a déliek pedig a helynöki bíráskodás modelljét realizálták: Magyarország a dél-európai vikáriusi bíróságok rendjébe tartozott. A különböző modellek között azonban hasonlóságok is kimutathatók. „Kitűnt például, hogy a magyar vikariátusok és a lengyel officialátusok a középkor végére nagyon is hasonló intézménnyé fejlődtek. Mindkettő élén – függetlenül a különböző elnevezésektől – olyan személy állt, aki egyszerre volt a püspök egyházi közigazgatási ügyekben illetékes általános helynöke és a püspök nevében eljáró állandó bíró.”² Ha ehhez hozzávesszük, hogy az egyik legjelentősebb németországi egyháztartomány, a salzburgi érsekség bírója, az *officialis* egyben az érsek általános helynöke is volt, látható, hogy az északi és déli modellek a valóságban igen színes, kombinatív képet mutatnak.

1. Szentszéki bíráskodás az egyházmegyékben

A IV. lateráni zsinat (1215) rendelkezései nyomán megszilárdult az a joggyakorlat, hogy az általános hatáskörű és leggyakrabban elsőfokon eljáró bíróság a püspöki szentszék. Az egyház szervezetében a legmagasabb lelki hatalommal rendelkező, az apostolok utódainak számító püspökök súlya a gregoriánus korban jelentősen tovább nőtt. Természetesnek tekinthető tehát, hogy mind az egyházi törvényhozásban, mind a törvénykezésben kiemelkedő szerepet játszottak. A püspöki szék volt a szentszéki bíráskodás letéteményese, az alacsonyabb fórumok innen nyerték eljárási joghatóságukat. Magasabb, fellebbezési lehetőséget kínáló fórum lényegében csak a római *Curia*, a *Sacra Rota Romana* volt, amelynek okát a katolikus egyház hierarchikus rendszerét ismerve nem szükséges bővebben magyarázni.³

A püspöki szék (*officialatus*) kialakulásának kezdetekor a püspök személyesen bíráskodott, majd csak a 10. századtól vette át ezt a feladatát a főesperes

Konzilien- und Reformationsgeschichte. Remigius Bäumer zum 70. Geburtstag gewidmet. Band I. Paderborn, 1988, Ferdinand Schöningh, 111–127. p.

² ERDŐ Péter: A középkori officiális bíráskodás frott emlékei Lengyelországban és Magyarországon. *Magyar Könyvszemle*, 1994. 2. sz. 117–129. p.

³ SZUROMI Szabolcs: Az érett középkori egyházi bíráskodás és bírósági szervezet történetének vázlatja. In HARSÁGI Viktória – WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére.* Budapest, 2007, HVG-ORAC, 379–388. p.

mint helyettese (*vicarius episcopi*). Az általa gyakorolt tevékenységet a *Sendgerichtsbarkeit* kifejezéssel jelöli a német szaknyelv. E szék tevékenysége, eredetileg helyettesítő funkcióját kinőve önállósodott (*iurisdictio propria et ordinaria*). A 12. században gyorsan erősödő egyházi bírászkodás megteremtette az igényt arra, hogy a püspök kifejezetten tanult, arra alkalmas személyt kizárólag a bírászkodásra nevezzen ki (*Offizial*).

Ezek a személyek azokból a klerikusokból kerültek ki, akik kezdetben nem kizárólag a bírászkodásban, hanem a püspöki igazgatásban játszottak fontos szerepet, innen az elnevezés: *officialis*. Ez a gyorsan nagy karriert befutó egyházi tisztségviselő a 12. században mindazonáltal még nem számított a püspök másik énjének (*alter ego*). Efféle, jogban jártas embereket nemcsak a püspök, hanem a nagyobb kolostorok és más egyházi intézmények (*Stiftskirchen*) is előszeretettel alkalmaztak. A világi fejedelmek és hatóságok is jól ismerték őket. Az *officialis* kifejezés gyűjtőfogalomná vált mindazok számára, akik az egyház nevében hivatalosan, szakmai képviselőként felléptek. Szó sem volt kezdetben bírászkodásra való korlátozottságról.

Általános felfogás szerint az első állandó egyházi bírák a 12. század utolsó évtizedeiben kezdték meg működésüket, Franciaországban (Reims).⁴ Valaképpen a pápai küldött bírák (*iudices delegati*) intézményének továbbfejlesztése volt ez; Reims érseke ui. pápai *legatus* volt, így egyszersmind pápai *iudex delegatus*. A 12. század második felétől érzékelhetően megerősödött a delegált bírák tevékenysége, akik egyre gyakrabban a jogtudók⁵ (*iurisperiti*) közül kerültek ki. A küldött bírák hivatala a 13. századra intézményesült, viszont általában egyesbírákat jelentett. A *iudices* kifejezés ezután lényegében magát a hivatalt, a bíróság intézményét jelölte. Nagyobb püspökségekben megfigyelhető, hogy a küldött bírák intézménye az állandósult szentszékek kialakulása után sem szorult háttérbe, hanem bizonyos, részint területi, részint ügyköri feladatmegosztásra került sor a kétféle egyházi bíróság között.

⁴ Ezt a felfogást képviseli Georg May is, aki az erfurti szentszékről írt monográfiájában a bírák joghatóságát a francia mintákhoz méri: „Sie waren ordentliche Richter mit stellvertretender Jurisdiction. Ihre Gerichtsbarkeit kam ihnen zu auf Grund ihres Amtes, mit dem sie bleibend verbunden war. Ihr Amt war ihnen nicht für ständig, sondern auf Widerruf übertragen. Jeder von ihnen hatte die volle Ausrüstung des französischen Einzeloffiziäls.” Az erfurti *Generalgericht* létrehozója, Peter Aspelt mainzi érsek a hivatal modelljét Kölnből kölcsönözte. MICHEL, Fritz: *Zur Geschichte der geistlichen Gerichtsbarkeit und Verwaltung der Trierer Erzbischöfe im Mittelalter*. (Veröffentlichungen des Bistumsarchivs Trier 3.) Trier, 1953, Kommissionsverlag des Bistumsarchivs Trier, 24. p.

⁵ Ezt a nagyon találó magyar szakkifejezést Bónis György használta előszeretettel és terjesztette el. Magyar vonatkozásban ui. a *iurisperitus* nem feltétlenül egyetemet járt, tanult kanonistát jelentett (ők voltak Bónis terminológiájában a doktorok), hanem inkább olyan személyt, aki főként a magyar jog (ez pedig elsősorban a szokásjogot jelentette, ezért őket praktikusoknak nevezhetnők) ismeretében volt jártas. Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó, 7., 21. p.

Az európai püspöki bírászkodás szervezete számos különbözőséget mutatott fel, ami azért nagyon lényeges tudnivaló, mert bár a középkori Európa éppen egyházi vonatkozásban mutatott fel imponálón egységes jegyeket, a különbözőségek annál tanulságosabbak. A fejlődés éllovasa Franciaország volt. A 13. század kezdetétől egy sor francia püspökségben említik már az *officialist*, legkorábban: Párizs (1205), Arras (1210), Cambrai (1212), Poitiers (1246), Arles (1251), Cavailon (1255), Marseille (1260), Orange (1269), Toulon (1277), azt viszont nehéz eldönteni, hogy ezekben az esetekben az *officialis* már hivatal vagy pedig csak *iudex delegatus*.⁶

A hivatalszerű püspöki bírászkodás kezdetei Németország keleti peremén is hasonló időre tehető. Olmützben 1267-ben említik először az *officialis* hivatalát. Prágában 1265-ből van adatunk egy perre, amelyet két bíró vezetett, akiket már nem küldött bíráknak nevez az oklevél. Egy évvel később már a neve is előtűnik az intézménynek: *officialis Pragensis*.

Európa északi országaiban is hasonló fejlődés bontakozott ki, délen azonban gyökeresen eltérő a kép. Itáliában, talán az egyházmegyék csekély nagysága miatt, egyáltalán nem alakult ki az *officialatus* intézménye. Ott a püspökök mellett az általános helynökök végezték a bírászkodást. Pontosan ezzel megegyező a kép a középkori Magyarország vonatkozásában, ahol a francia-német mintájú *officialatus* sohasem alakult ki, hanem a püspökök és érsekek általános helynökei (*vicarius generalis*) látták el rendszerint a bírászkodás feladatát.⁷ Az eltérés okainak és részletes körülményeinek feltárása még várat magára, de valószínű, hogy a fejlődés ilyen irányában fő szerepet kapott a magyar egyház hagyományos Róma iránti hűsége; innen érthető az itáliai minták követése, valamint ezzel párhuzamosan a hatalmas nyugati szomszédtól, Németországtól való tudatos távolságtartás igénye.

Az *officialatus* intézményének kialakulásáról különféle nézetek alakultak ki. A leginkább elterjedt felfogás szerint a püspökök a velük rivalizáló főesperesek miatt, azok fölé emelték a helynököket vagy *officialisokat*, saját tekintélyüket stabilizálandó. Ezt a felfogást tette magáévá többek mellett a jeles francia medievista, Paul Fournier⁸ is, amely azonban a legújabb kutatások tükrében már nem tartható tovább. Az tény, hogy a főesperesek hatalma a 11–12. században

⁶ FOURNIER, PAUL: *Les officialités au moyen âge*. Paris, 1880, E. Plon et cie, 309. p.

⁷ Bónis György munkásságának köszönhetően ma már nemcsak nagyon sokat tudunk a középkori magyar egyházi bírászkodásról, hanem az ő élete szorgalmát dicséri az a tematikus forráspublikáció is, amelyhez hasonlókat még a német medievisztika sem készített ezidáig. Vö. BÓNIS György: *Szentszéki vegeztések. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon*. (A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerkesztette Balogh Elemér), Budapest, 1997, Püski Kiadó Kft. A témáról írt összefoglaló tanulmánya Bónis György: *Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526*. ZRG Kan. Abt., Vol. 49. 1963. Iss. 1. 174–235. p.

⁸ FOURNIER 1880, 8. p.

úgy megnőtt, hogy sok egyházmegyében a püspök a közvetlen irányításból és igazgatásból egyszerűen kiesett.⁹ Az is gyakran előfordult, hogy a főesperesi széktől nem is a rendes fellebbviteli fórumnak számító püspöki székhöz, hanem a metropolitához vagy egyenesen a pápához fordultak a pereskedők (*appellatio per saltum*). Ha el is fogadta azonban az egyházjog – és maguk a jogkeresők is – a főespereseket mint *iudices ordinarii*, az éppen az időtájt hatalmas fejlődésnek induló kanonisztika és a pápai törvényhozás itt éles határvonalat húzott azáltal, hogy egyértelműen hangsúlyozta a püspök bírói joghatóságát egyházmegyéjében. A püspöknek tehát perspektivikusan riválisává sohasem vált az *archidiaconus*, akinek jogait a pápa is erélyesen védelmezte.¹⁰ Azt is tudni kell, hogy az egyidőben önállósodó főesperesek legtöbb helyen a helynőkök közül kerültek ki, a püspököknek tehát már csak ezért is új és szakszerű segítség után kellett nézniük.

A fejlődés fő mozgatórugója mindenképpen a Rómától inspirált szakszerű bíráskodás igényeinek való megfelelni törekvés volt. Az erőteljesen római jogi befolyás alatt álló és rohamosan erősödő pápai intenciók nem tették tovább lehetővé, hogy a mind bonyolultabb jogvitákat, ügyeket pusztán *ex aequo et bono* oldják meg. Tanult jogászok kellettek a bírói székhöz. Ahogy a Rómában folyó eljárásokban tevékenykedő *auditores* kötve voltak az eljárás rendjéhez, ugyanezt követelték meg a pápai küldött bíraktól is.

2. Az egyház bíráskodási kiváltsága

A középkor jogrendjében mindenkinek – személyileg és testületi értelemben egyaránt – annyi és olyan joga volt, amennyit kifejezetten sikerült magának megszereznie és megtartania. Nem volt ez alól kivétel az egyház sem. Az egyházi kiváltságok sorában a legalapvetőbbnek a *privilegium fori* számított, amely szerint klerikus bármiféle ügyében csakis egyházi bíróság előtt tartozott felelni. Ez az ambíciózus kiváltság rendkívül érdekes és változatos fejlődésen ment keresztül, kezdve az ókori évszázadok defenzív időszakától a klasszikus kanonisztika korának (1140–1234) öntudatos és offenzív periódusáig, amely az egyházi bíráskodás leginkább kiteljesedett korszaka volt. Az érett középkor századaiban az egyház nem csupán a saját tagjai feletti bíráskodás jogát gyakorolta, hanem

⁹Vö. SZENTIRMAJ Alexander: Das Recht der Erzdechanten (Archidiacone) in Ungarn während des Mittelalters. *ZRG Kan. Abt.*, Vol. 49. 1957. Iss. 1. 132–201. p.

¹⁰IV. Orbán pápa a Lengyelországban fölállítandó *officialatus* ügyében nyomatékosan említette, hogy az új bírói hivatal nem működhet másként, mint „salvo iure archidiaconorum, qui in suis archidiaconatibus censuram ecclesiasticam exercere.” TRUSEN, Winfried: Die gelehrte Gerichtsbarkeit der Kirche. In COING, Helmut (Hg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte* I. München, 1973, C. H. Beck, 471. p.

a világi törvénykezés mellett, számos hatáskörben, valóságos alternatív, gyakran konkurens fórumrendszert működtetett, ezért folyamatos volt az illetékeségi ütközés a királyi, tartományi bírászkodás szerveivel. Elmondható, hogy a fórumkiváltság kiterjesztő értelmezésével a magas intellektuális színvonalat képviselő egyházi bírászkodás hatalmas szolgálatot tett az európai jogfejlődés, általánosabban a jogi kultúra fejlesztése terén.

A középkor kései századaiban – először Angliában, majd Franciaországban, s azután a kontinens további országaiban – az egyháziak e fontos személyes kiváltsága mind több korlátozást szenvedett, az újkor idején pedig mindinkább szertefoszlott, s a liberális jogállami paradigmában az egyházi személyek már ugyanúgy alá vannak vetve az állam világi törvényeinek, anyagi és eljárásjogi tekintetben egyaránt, mint világi polgártársaik.

A latin egyház a középkorban már akkor rendként értelmezte saját magát, amikor a lovagi kultúrájú germán társadalmak még javában a hűbéri struktúrákat építették. A rendi identitás legfontosabb jele egyben jogi garanciái a különböző kiváltságok (*privilegia*) voltak. Emellett még további státuszjogok is segítettek az egyház sajátos társadalmi küldetését: a *privilegium canonis*¹¹, a *privilegium immunitatis*¹² és a *privilegium competentiae*¹³, amelyek együttesen szilárd alapot jelentettek az egyház jogi státuszához.

A *privilegium fori* mondhatni perjogi alapállást definiált, amennyiben a klerikusokat mentesítette a világi joghatóság alól.¹⁴ Ennek értelmében mind magán- mind büntetőjogi ügyekben az egyháziak csakis szentszék előtt tartoztak felelni. A *privilegium* történetének kezdetei a korai századokba nyúlnak vissza. A 4. század elején a római birodalomban az egyház püspökei az állammal szemben elérték, hogy keresztények magánjogi ügyeiben püspöki szék (*episcopalis audientia*) ítélhessen, választottbírói fórumként. Az antik római államban a *privilegium fori* csak szoros korlátok között érvényesült. Konstantin császár csak

¹¹ A *privilegium canonis* a fórumkiváltság dinamikus komponense volt, amennyiben a szentszék az előtte folyó perben álló klerikus ügyében csakis a kánonjog normáit alkalmazhatta. Egyfajta hangsúlyozott jogvédelem volt az egyház tagjainak védelmében. Lásd MOELLER, B.: *Privilegium canonis. Lexikon des Mittelalters* (továbbiakban: *LexMa*) VII. 225. p.

¹² Az *immunitas* fiskális és hatalomlegitimáló karakterű kiváltság volt; eredetileg az antik római birodalomban a császári birtokok közmunka- és adómentességét jelentette. A középkorban az egyháziaknak a világi terhek és szolgálatok alóli mentességének gyűjtőfogalma lett. Vö. HEINIG, P.-J.: *Privilegien. LexMa* VII. 225. p.; ROMER, H.: *Privilegium immunitatis. LexMa* VII. 229–230. p.

¹³ Ez a kiváltság a klerikusok egzisztenciális biztonságát volt hivatva erősíteni, amennyiben jogi védelmet nyújtott számukra az anyagi javaktól való megfosztás esetére. Vö. MOELLER, B.: *Standesprivilegien der Kleriker. LexMa* VII. 225. p.

¹⁴ PUZA, Richard: *Privilegium fori. LexMa* VII. 228–229. p.; SÄGMÜLLER, Johannes Baptist: *Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts* I. Freiburg im Breisgau, 1930, Herder, 339–346. p.; FEINE, Hans Erich: *Kirchliche Rechtsgeschichte*. Köln–Graz, 1964, Böhlau, 72., 394., 493. p.; PLÖCHL, Willibald M.: *Geschichte des Kirchenrechts* II. Wien–München, 1955, Verlag Herold, 191., 348., 384. p.

a püspököknek engedte meg, és csak egyházi vonatkozású vádak esetén, hogy saját egyházi bíróságuk előtt feleljenek – ha még emellett a világi büntetőjog normáit is megsértették, nem kerülhették el a civil bíróságot. A 4–5. században már elfogadott gyakorlat volt, hogy püspököt nem lehet perben tanúskodásra kényszeríteni, papot pedig kínvallatásnak alávetni; innen már nem vezetett hosszú út az egyház önálló bíraskodásának kialakulásához, legalábbis az antik római birodalom keretein belül.¹⁵

[3] A kompetencia a következő századokban fokozatosan szélesedett, eladig, hogy az 5–6. században a püspöki szék már az alacsonyabb rangú klerikusok büntetőjogi ügyeiben is eljárhatott. A végrehajtásról az állam gondoskodott. A kalkedoni zsinat (451) 9. kánonja szerint klerikusok magánjogi természetű jogvitái egyházi fórum elé tartoznak. Iustinianus császár rendelkezése tovább bővítette a kört: e szerint minden, egyházi személyek ellen irányuló keresetet szentszéken kell benyújtani. Iustinianustól az egyház rendes tagjai csak püspökeik által vonhatók felelősségre (Nov. 79; 83; 122, 8, 21, 22; 123, c. 8, 21–23).¹⁶ Ez a szabály, vagy inkább igény azonban a népvándorlaskori államokban,¹⁷ majd a frank birodalomban is csak nagyon lassan tudott teret nyerni, habár a 6. század óta egész sor zsinat tiltotta meg a laikusoknak, hogy püspöki engedély nélkül klerikusokat világi bíróság elé vonjanak.¹⁸ A Karoling-korban már általánosan elfogadott volt, hogy klerikusok büntetőügyeiben egyházi bírók járhatnak el. Ez a gyakorlat kapott a 12. és 13. század pápáitól megerősítést (III. Sándor: X 2,1,4; III. Lucius: X 2,1,8; III. Cölesztin: X 2,1,10),¹⁹ akik a kánonjog alapelveivel összeegyeztethetetlennek tartották azt, hogy egy klerikust világi bíró ítéljen meg.

[4] A fejlődés további szintjét jelentette az a törekvés, hogy a büntetőjogi ügyek mellett a *causae civiles* is idevonhatók legyenek. A büntetőjogi ügyek illetékességi szabályát tekintve a *privilegium fori* akkénti értelmezése volt irányadó, hogy a klerikusok büntetőügyei lehetőleg püspökeik elé tartozzanak, s ezt természetes módon egészítette ki az egyházi bíróságok anyagi jogi

¹⁵ WERMINGHOFF, Albert: *Geschichte der Kirchenverfassung Deutschlands im Mittelalter*. Hannover – Leipzig, 1905 (Változatlan utánnymás 1969), Teubner, 18. p.

¹⁶ BECKER, Hans-Jürgen: Klerus. *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* II. 876–878. p.

¹⁷ Miként a Keletrómai Császárságban, úgy a Frank Birodalom társadalmi életében is fontos, nagyon hosszú időn át hiánypótló szerepet tölthettek be a püspökök, akik megfelelő jogosítványok birtokában tisztán világi feladatokat is elláttak, mint: városi rendfenntartás, ivóvízellátás járványok elleni védekezés. Vö. SCHUBERT, Hans: *Geschichte der christlichen Kirche im Frühmittelalter*. Tübingen, 1921, Mohr, 103., 188. p.; HAUCK, Albert: *Kirchengeschichte Deutschlands 1887–1920*. (nyolcadik, változatlan kiadás) I. Berlin–Leipzig, 1954, Hinrichs, 132. p.

¹⁸ Nevezetes volt a párizsi zsinat (615) e tárgyú rendelkezése: X 2,2,2.

¹⁹ FRIEDBERG, Aemilius: *Corpus Iuris Canonici* I–II. Graz, 1995, Akademische Druck- und Verlagsanstalt. (Nachdruck der 1879 in Leipzig erschienen Ausgabe.)

értelemben vett hatásköre. Bár itt egész sor világi szempont és érdek is találva érezhette magát, akadt támogató is: már a germán népjogoknak is egyik alapelve volt ui., hogy a szabad állapotú személy ügyében csak azonos jogállású bíró járhat el.²⁰ Az egyház minden erővel azon volt, hogy e téren haladást érjen el. A 10. század óta azután századokon át pápák és zsinatok fenyegették egyházi büntetésekkel azokat, akik klerikusokat világi bíróság elé vonnak – korszakonként váltakozó sikerrel.

²⁰ A *professio iuris* intézményére is tekintettel, vö. BABJÁK Ildikó: *Barbárság vagy germánság? Árucseré Európa hajnalán*. Budapest, 2011, Gondolat Kiadó, 146., 171., 195. p.